

afgezien daarvan, is die uitspraak bovendien een van de vele *feel good* gemeenplaatsen die in het boek te vaak zijn aan te treffen. Ik ken de doelgroep van de schrijfster niet, maar ik kan mij niet voorstellen dat ook maar iemand enige baat zal hebben bij dit werk.

Lammert G. Jansma
(Veenwouden)

Brouwer, R. (2009), *Geloven in gemeenschap: het verhaal van een protestantse geloofsgemeenschap*, Kampen: Kok, pp. 544, ISBN 9789043516662, € 37,50.

Er is de laatste tijd veel onderzoek gepubliceerd naar de maatschappelijke betekenis van kerken. Vaak horen daar indrukwekkende cijfers bij, wanneer die maatschappelijke betekenis wordt uitgedrukt in geld of in aantal uren vrijwilligerswerk. Maar ondanks die verschillende onderzoeken, heb ik de indruk dat de nuance over die maatschappelijke betekenis nog onvoldoende is gepeild en dat aanvullende beschrijving zinvol is om te laten zien hoe de inzet van de kerken nu gestalte krijgt. Het gaat dan om vragen als: op grond van welke overwegingen wordt die inzet gedaan, hoe groot is het bereik ervan en welke rol speelt samenlevingsopbouw in het beleid van kerken.

Rein Brouwer, praktisch theoloog aan de PThU, deed een langjarige studie naar deze thematiek en levert een waardevolle bijdrage om de nodige nuance aan te brengen in de vragen over de maatschappelijke inzet van kerken. Brouwer is geïnteresseerd in het fenomeen gemeenschap en onderzoekt wat de bijdrage van een protestantse wijkgemeente is aan de gemeenschapsvorming. De studie werd nog eens extra interessant (of misschien wel pikant) toen de toenmalige wijkpredikant van Brouwers onderzoeksgemeente werd aangesteld als algemeen secretaris (scriba) van de Protestantse Kerk in Nederland. Wat als casestudy naar gemeenschap was bedoeld, werd nu ook een inkijkje in het werk van een van de 'leiders' van de Protestantse Kerk. Maar daarover wil ik het in deze bespreking niet hebben.

De vragen die Brouwer aan de orde stelt zijn: wat is de betekenis van 'gemeenschap' in en voor de praktijken van een geloofsgemeenschap? En: hoe verhoudt deze gemeenschap zich tot de maatschappelijke en politieke waarden en structuren die gericht zijn op samenhang en participatie? In twee delen van zijn boek wordt dat uitgewerkt. Het derde deel besteedt Brouwer aan methodologische bespiegelingen en verantwoordingen, en discussie met andere praktisch theologen. Rein Brouwer wil met zijn boek vooral een bijdrage aan de praktische theologie leveren. Zijn onderzoek combineert echter sociaal-

wetenschappelijk onderzoek met theologisch denk- en spuurwerk. Dat gebeurt dan in de eerste twee delen.

Het eerste deel gaat over gemeenschap. Hier wordt allereerst het nieuwtestamentische woord *koinonia* (κοινωνία) onderzocht. Het speelt een belangrijke rol in de opvattingen van de apostel Paulus als hij over de christelijke gemeentes spreekt. Dit deel van het boek is theologisch, inclusief exegese. Daarnaast onderzoekt Brouwer de termen sociaal kapitaal en community; begrippen die natuurlijk alleszins samenhangen met gemeenschap.

Het hele boek is gedegen en uitgebreid (in totaal 544 pagina's) en voor het deel over gemeenschap geldt dat ook. Het deel geeft een mooi overzicht over het verstaan van het begrip sociaal kapitaal, waarbij Brouwer vooral de posities van Putman en Coleman bespreekt. Voor Putman wordt sociaal kapitaal gevormd door de verbindingen tussen mensen, de sociale netwerken en de wederkerigheid en betrouwbaarheid die hierdoor ontstaan. Putman maakt binnen zijn begrip sociaal kapitaal een nader onderscheid tussen 'bonding' waarbij het sociaal kapitaal vergroot wordt binnen de eigen groep, en 'bridging' waarbij vooral relaties worden gelegd tussen verschillende groepen. Bij Coleman is sociaal kapitaal niet een kenmerk dat aan individuen kan worden toegerekend (men heeft veel of weinig relaties, men heeft veel of weinig vertrouwen in de samenleving, men doet veel of weinig vrijwilligerswerk), maar is het gegeven met relaties. Sociaal kapitaal faciliteert dan bepaalde acties of handelingen. Bij Coleman is sociaal kapitaal ook meer contextafhankelijk. Brouwer heeft een voorkeur voor de beschrijving van Coleman.

Deel twee bevat de beschrijving van de kerkelijke gemeente die Brouwer heeft bestudeerd. Van 2005 tot 2007 deed hij intensief mee met tal van activiteiten van de Amersfoortse wijkgemeente De Brug. Hij was daar, zegt hij ergens in zijn boek, bijna een van de meest betrokken kerkleden van de gemeente. Hij bezocht kerkdiensten, gespreksgroepen, vergaderingen, enz. enz. Al zijn ervaringen beschrijft en analyseert hij aan de hand van een vierdeling die hij overneemt van de stroming van de *congregational studies* waar Nancy Ammerlan school mee heeft gemaakt. De vier begrippen die Brouwers indelingsraster vormen zijn: context, middelen die het bestaan van de gemeente waarborgen (financiën, gemeenteleden, roeping), processen (groepsvorming, communicatie, besluitvorming) en identiteit (hoe ziet de gemeente zichzelf en welke taak ziet zij voor zichzelf). De beschrijving levert vele mooie observaties op die telkens worden afgesloten met slotbeschouwingen. We zien dan een gemeente die zichzelf open noemt, maar waarvan Brouwer opmerkt dat de term open in de loop van de geschiedenis van betekenis verandert. Van open naar de samenleving, via open confessioneel, naar open in de zin dat men graag missionair wil zijn. Dus wat is dat open nu precies dat de gemeente wil zijn?

Men belijdt een bijdrage aan de samenleving te willen leveren en daarvoor worden soms bijeenkomsten belegd om 'Gods wil uit te bidden over de stad' (p. 188), terwijl daan weinig concreet worden gemaakt. We zien een gemeente die andersoortige diensten wil organiseren met het oog op evangelisatie en om nieuwe leden aan te trekken.

Maar deze diensten hebben uiteindelijk de functie om evangelikale gemeenteleden een gedoogzone te bieden om hen zo binnenboord te houden. En vooral: de bijdrage aan gemeenschapsvorming is betrekkelijk. Die bijdrage ligt grotendeels in de termen van het genoemde *bonding*: versterking van de eigen gemeenschap. Die gemeenschap wordt zeker ervaren en wel zo dat de kerk een regio-functie begint te krijgen: confessionele protestanten vanuit de wijde omgeving gaan in de onderzoeksgemeente ter kerke. Maar de bijdrage aan *bridging*, bruggen slaan naar andere groepen en andere religies in de wijk, of actieve bijdrage aan de opbouw van de wijk, is zeer betrekkelijk.

De kracht van deze studie is dat ze de gevraagde nuance over de bijdrage van de kerk aan de samenleving aanbrengt. Die bijdrage is er wel, maar tegelijk blijkt dat de gemeente die zelf vaak grootser voorstelt dan zij in de analyse blijkt te zijn. Brouwers boek helpt dus bij eerlijke beschouwingen over dit onderwerp.

Enkele kritische kanttekeningen wil ik ook maken. Voor zover ik zie levert Brouwer veel informatie, maar zijn de conclusies summier. En voor zover hij ze trekt, lijkt hij dan toch weer terminologie van Putman te gebruiken, terwijl hij toch eerder had gezegd vooral op Coleman te steunen als het om sociaal kapitaal gaat.

Daarnaast, hoewel Brouwer regelmatig een pas op de plaats maakt om de verzamelde gegevens uit literatuurstudie en empirisch onderzoek te beschouwen, mis ik toch een hoofdstuk conclusie, waarin hij het geheel nog eens kritisch evalueert.

Wellicht volgt zo iets nog, want met zijn studie heeft Brouwer een schat aan informatie op tafel gelegd die nog veel nadere reflectie en discussie verdient.

Gert de Jong
(Kaski)

Beunder, Pieter, Willem Lock, Robert van Putten & Gert Weerheim (red.) (2009), *Postmodern gereformeerd. Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, pp. 192, ISBN 978905814432, € 18,50.

Een artikelenbundel is een lastige publicatievorm. Althans, voor de samenstellers van de bundel. De bedoeling is natuurlijk dat verschillende auteurs hun licht laten schijnen op een onderwerp en dat zo een verzameling invalshoeken wordt gepresenteerd. Na het lezen van de bundel moeten de lezers dan het idee hebben goed geïnformeerd te zijn over het betreffende onderwerp.

De bundel *Postmodern Gereformeerd* slaagt daar niet in. Er staat weliswaar een aantal lezenswaardige artikelen in, maar de bundel wordt te weinig een geheel. Dat zal voor een deel met het onderwerp te maken hebben, want wat is postmodern en wat is gereformeerd? Maar fundamenteeler is wellicht dat het doel van de bundel niet duidelijk is. In